

- psychologist-worker: train aid] / T. S. Jacenko, B. B. Ivanenko, S. M. Avramchenko, I. V. Jevtushenko, I. M. Sergijenko, I. V. Kalashnyk, T. V. Bogdan (2008). K. : Vyshha shkola (ukr).
3. Platon (1986). Dialogi [Dialogues] per. s drevnegrech. M. : Mysl' (rus).
  4. Pribram, K. (1975). Jazyki mozga [Languages of brain]. M. : Progress (rus).
  5. Prigozhin, I., Stengers, I. (1986). Porjadok iz haosa: Novyj dialog cheloveka s prirodoy [Order from chaos: the New dialogue of man with nature] per. s angl. M. : Progress (rus).
  6. Jum, D. (1965). Traktat o chelovecheskoj prirode. Sochinenija v 2-h tomah [Treatise about human nature]. M. : Mysl' (rus).
  7. Jacenko, T. S. (1996). Psychologichni osnovy grupovoi' psihokorekcii': navch. posibnyk [Psychological bases of group psychocorrection: train aid]. K. : Lybid' (ukr).
  8. Jacenko, T. S. (2006). Osnovy glybynnoi' psihokorekcii': fenomenologija, teorija i praktyka : navchal'nyjposibnyk [Bases of deep psychocorrection: phenomenology, theory and practice: train aid]. K. : Vyshhashkola (ukr).
  9. Jacenko, T. S. (2015) Metodologija glubynno-korrekcijonnoj podgotovky psihologa [Methodology of deeply-correction preparation of psychologist]. Dnepropetrovsk : Ynnovacyja (rus).
  10. Jacenko, T. S. (2015) Dynamyka razvytyja glubynnoj psihokorrekcyy: teorija y praktyka : monografyja [Dynamics of development of deep psychocorrection: theory and practice : monograph]. Dnepropetrovsk : Ynnovacyja, (rus).

Tamara Yatsenko, Lyubov Halushko, Olena Bila, Natalia Ivanova, Oleksandra Pedchenko, Yuliya Sidenko

VISUALIZED REPRESENTATION OF SUBJECT - THE BACKGROUND OF THE DEEP COGNITION

The visualized representation of participants of deep cognition helps to optimize it by explication the archetypal essence of the psyche. The significance of the projection mechanism, the activity of which contributes to the objectification of the psyche from the parameters "of the internal to the external", is proved. It is argued, that unconscious, simultaneously curtailed meanings are capable of transcoding into materialized representers. This fact requires an emotive "revival" of the representant in dialogical interaction with the respondent. The many-year practice of holding active social-psychological knowledge groups on the basis of procedural diagnostics clearly stipulates the orientation of the semantic aspects of empirical material in order to identify its "information equivalents". The transcendence of information equivalents provides the independence of deep cognition from the character of the metaphorical symbolization of the psyche in the visualized, substantiated forms. Transformation of information about the primary object of knowledge (unconscious) can be carried out in different forms of coding (verbal or nonverbal) while maintaining the invariance of their information equivalents.

It is presented comparative analysis of the psychodynamic approach to the study of the psyche in unity with other approaches, in which figurative-symbolic means were used: symbol-drama, art therapy, projective methods, and drawing under the influence of the use of participants in the study of psychedelics.

It turns out, that the decoding by the subject in the dialog-analytical process of the semantic essence of his personal problem is comparable to the awareness of a stabilized internal contradiction, the solution of which requires the professional assistance of a psychologist. Psychodynamic theory opens the prospects for the development of psychology and its practice in finding the most optimal and most appropriate ways of helping professionally oriented individuals, first of all - future psychologists.

Keywords: active social-psychological cognition, the conscious, the unconscious, psychological protection, representative of the psyche, information equivalent, archetype.

УДК 159.922.736.3

doi: 10.15330/ps.8.1.119-126

Марина Оран

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
oran2003@ukr.net

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті висвітлено методологічні та практичні засади вивчення онтогенезу соціального інтелекту. Складність вивчення даного соціально-психологічного феномену пов'язана із дотичністю його до багатьох явищ, які описують умови успішності соціальної взаємодії особистості. Проаналізовано наявні

теоретичні підходи до визначення змісту та структури соціального інтелекту, до взаємозв'язку останнього з іншими видами інтелекту. Визначено, що дослідження соціального інтелекту молодших школярів слід здійснювати на основі розуміння останнього як здатності, що виникає на базі комплексу інтелектуальних, особистісних, комунікативних і поведінкових рис, що зумовлюють прогнозування розвитку міжособистісних ситуацій, інтерпретацію інформації і поведінки, готовність до соціальної взаємодії і прийняття рішень. Здійснене пілотажне емпіричне дослідження прогностичних можливостей дітей молодшого шкільного віку продемонструвало наявні позитивні кореляційні зв'язки між рівнем розвитку здатності до передбачення найбільш адекватного сценарію розвитку подій у соціальній ситуації та рівнем розвитку мовленнєвого досвіду. Найбільш тісний взаємозв'язок виявлено між рівнем розвитку здатності передбачати адекватну вербальну відповідь у ситуації комунікації та рівнем розвитку мовленнєвої компетентності та мовленнєвої діяльності дітей молодшого шкільного віку. Таким чином, були зроблені попередні висновки про наявність взаємозв'язку між мовленнєвим досвідом та прогностичними можливостями у складі соціального інтелекту дитини молодшого шкільного віку.

Ключові слова: інтелект, соціальний інтелект, мовлення, мовленнєвий досвід, прогностичні можливості, дитина молодшого шкільного віку.

Постановка наукової проблеми. Проблема соціального інтелекту активізувалась у наукових розвідках та практичних доробках психологів у зв'язку із новітніми вимогами до суспільного життя особистості. До сучасної особистості насамперед висувуються вимоги гнучкості у соціальних стосунках та швидкості адаптації до нових умов. Аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень виявив підвищення інтересу до проблеми соціального інтелекту, до вивчення різних його особливостей в онтогенетичному, структурному та функціональному планах. Водночас, дав можливість виокремити цікаву закономірність. Питання змісту, функцій та структурних елементів соціального інтелекту (як і загалом інтелекту), залишається гостро дискусійним у науковій літературі. А тому нараховує з десяток різних потрактувань та акцентувань тих чи інших аспектів розглядуваного питання. При цьому всі дослідники в емпіричному дослідженні використовують один і той самий діагностичний інструментарій (переважно тест Дж. Гілфорда), забуваючи, що він створений на конкретній методологічній основі теорії соціального інтелекту, котра відрізняється від інших теорій. І тому ми спостерігаємо ситуацію, коли науковці, досліджуючи соціальний інтелект як здатність до адаптації або соціалізації, використовують батарею тестів Дж. Гілфорда, котрі побудовані на теоретичному розумінні соціального інтелекту, в першу чергу, як пізнання поведінки. Таким чином, ми отримуємо методологічну помилку, яка, на наш погляд, і є причиною відсутності фундаментальних досліджень даного питання. Вважаємо, що уникнення цих помилок можливе за чіткого з'ясування методологічних засад дослідження соціального інтелекту.

Аналіз останніх досліджень. Сучасні вітчизняні дослідження характеризуються переважно вивченням прикладних аспектів соціального інтелекту, як-от: закономірності та особливості формування соціального інтелекту у дітей молодшого шкільного віку (А. Мельник) та підлітків (М. Фальчук), фахівців соціономічних професій (Я. Каплуненко), студентів-білінгвів (Н. Бурейко), майбутніх менеджерів (Г. Ожубко) та психологів (Л. Ляховець), майбутніх керівників закладів освіти (С. Редько). Соціальний інтелект розглядають як передумову успішної педагогічної діяльності (С. Руденко, Е. Івашкевич). Також спостерігається активна увага до дотичних проблем: соціальних здібностей (О. Власова), соціального потенціалу, соціальної компетентності (Н. Казарінова, В. Погольша), адаптації (Г. Алтуніна, Н. Булка, Н. Камінська) та перцепції (В. Куніцина), ефективності соціальної взаємодії (А. Мудрик), що розглядаються складовими соціального інтелекту. Таким чином, у соціальному інтелекті підкреслюються його адаптивні, комунікативні, креативні складові, які відповідають за ефективність соціальної взаємодії. Слід відзначити ґрунтовне українське дослідження соціального інтелекту, здійснене Е. Івашкевичем, що втілюється в монографії «Соціальний інтелект педагога» [1].

Дуже тісний зв'язок поняття соціальний інтелект із такими соціально-психологічними категоріями, як «соціалізація», «соціальна адаптація», «соціальна компетентність», «соціальні

навички», «соціальна обдарованість» провокує подекуди ототожнення цих понять, що, звісно, перешкоджає ґрунтовному вивченню соціального інтелекту. Різні визначення соціального інтелекту (СІ) долучають до його змісту такі аспекти, як: соціальні знання (Н. Кантор, Дж. Кілстром, С. Вонг, Дж. Дей, С. Максвелл, Н. Мир, С. Космітський, К. Джон та ін.); соціальна пам'ять (Дж. Вашингтон та ін.); соціальне сприймання (Р. Ріггіо та ін.); соціальну чи комунікативну компетентність (М. Форд, М. Тісак, Н. Кентор та ін.); соціальну інтерпретацію – дешифрування невербальної інформації (Р. Ентоні, Р. Розенталь, Д. Арчер, Р. Аркет, Р. Стернберг, Дж. Сміт та ін.); соціальну інтуїцію (Ф. Чапін, С. Вонг, Дж. Дей, Д. Кітінг, Р. Розенталь та); соціальне розуміння (Ю. М. Емельянов); прогнозування (Дж. Гілфорд, С. Космітський, О. Джон та ін.); соціальну адаптацію чи здатність пристосовуватися (Г. Олпорт, Д. Кітінг, Ф. Чапін, Н. Кентор, Р. Харлоу та ін.); соціально-когнітивну гнучкість (К. Джон, Дж. Дей та ін.). Розмаїтість соціально-психологічних феноменів, котрі долучаються до питання соціального інтелекту та подекуди повністю замінюють його зміст, провокує появу думок про відсутність такого виду інтелекту як самостійного психічного явища, що, зрозуміло, утруднює процес його наукового вивчення.

Таким чином, аналіз останніх публікацій засвідчує дві тенденції, котрі й зумовлюють актуальність даної теми та визначають мету дослідження. З одного боку, сучасні особливості розвитку суспільства підкреслюють значущість досліджень, котрі пояснюють успішність соціальної взаємодії. З іншого боку, недостатня кількість лонгітюдних досліджень соціального інтелекту зумовлює напрям здійснення наукових розвідок.

Мета публікації полягає у з'ясуванні методологічних розбіжностей у вивченні СІ та означенні концептуальних положень, істотних для побудови теоретичного та емпіричного вивчення закономірностей онтогенезу СІ. У даній публікації аналізуються дані пілотного емпіричного дослідження з метою визначення кореляційних зв'язків між рівнем розвитку мовленнєвого досвіду дитини молодшого шкільного віку та рівнем її прогностичних можливостей у структурі соціального інтелекту.

Методи та методика. У дослідженні використовувались аналітико-синтетичний та порівняльний теоретичні методи; методика Дж. Гілфорда «Діагностика соціального інтелекту» [2]; авторська методика дослідження рівня організації мовленнєвого досвіду [3].

Виклад основного матеріалу. Термін «соціальний інтелект» уведений у психологію Е. Торндайком у 1920 році на позначення «далекоглядності у міжособистісних стосунках» в одному ряду з абстрактним та конкретним інтелектом. Завдяки дослідженням Дж. Гілфорда термін «соціальний інтелект» перейшов у розряд вимірюваних конструктів та ввійшов до арсеналу психологічної практики. Ґрунтом для цього виступили теоретичні міркування Дж. Гілфорда, відповідно до яких соціальний інтелект це – система інтелектуальних здібностей, відносно незалежних від фактора загального інтелекту і пов'язаних перш за все з пізнанням поведінкової інформації. У створеній Дж. Гілфордом кубічній моделі інтелекту соціальний інтелект виявляється на перетині результатів (імплікації, трансформації, системи, відношення, класи, елементи) поведінкового змісту операції пізнання. Подальші дослідження або доповнювали теорію Дж. Гілфорда, або ж намагалися визначити незалежні предикати СІ. Аналіз теоретичної літератури дав змогу виділити основні дискусійні питання у проблемі СІ, які демонструють й обумовлюють відмінності у методологічних підходах до його вивчення.

1. Перше – це питання операціоналізації поняття та визначення структури психологічного феномену. Проблема полягає ще й у тому, що соціальний інтелект може проявлятися як в особистісних рисах, так і в інтелектуальних особливостях. Саме це, на нашу думку, і спричинює розмаїтість підходів до визначення природи СІ. В результаті аналізу теоретичної літератури можна виділити наступні підходи: а) СІ як розуміння самого себе та інших людей, засноване на специфіці розумових процесів, афективному

реагуванні та соціальному досвіді (Ю. Ємельянов); б) здатність виділяти істотні характеристики комунікативної ситуації, які не піддаються безпосередньому спостереженню (Дж. Гілфорд, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Чеснокова); в) СІ як здібності – складова когнітивних (Н. Каліна), соціально-перцептивних (В. Лабунська, А. Южанінова), соціальних (О. Власова) здібностей, що входить до складу «соціальної обдарованості» особистості (Г. Олпорт, О. Бодальов), як глобальна здібність – комунікативно-особистісний потенціал (В. Куніцина); як особливий «соціальний дар» (Г. Олпорт); г) СІ як сукупність чи система соціальних знань (Н. Кентор, Дж. Кілстром, С. Вонг, Дж. Дей, С. Максвелл, Н. Мир, С. Космітський, К. Джон, Д. Ушаков), які забезпечують (є передумовою) високого рівня соціальної компетентності (М. Форд, М. Тісак); д) СІ як навички чи уміння соціальної адаптації (Г. Олпорт, Д. Кітінг, Ф. Чапін, Р. Харлоу та ін.) чи соціального міжособистісного сприймання (Г. Андреева); е) СІ як структура особистісного досвіду, що дозволяє розв'язувати питання соціального життя (Н. Кентор).

2. Друге питання, котре є ключовим моментом для вибору напрямку дослідження, – це питання взаємозв'язку і взаємодії загального (академічного, абстрактного, практичного) інтелекту та соціального інтелекту. Як зазначає Е. Івашкевич, окрім питання сутності соціального інтелекту, нерозв'язаною залишається проблема співвіднесення останнього із загальним інтелектом, інтелектуальною обдарованістю тощо [1, с. 21]. У цьому питанні на основі аналізу літератури ми виділили три основних підходи. Перший – соціальний інтелект розглядається як різновид загального інтелекту. Основний напрямок таких досліджень здійснюється через зіставлення загального та соціального інтелекту. Вимірювання СІ багато в чому повторює традиційні тести інтелекту, але характеризується більшою когнітивно-вербальною орієнтацією. У такому напрямку працювали Р. Ріджіо, Д. Кітінг, Дж. Ведек, але робота із вербальним матеріалом не дала можливості диференціювати власні істотні предиктори СІ. Тим більше, що їхні експерименти виявили незалежність вербальної частини загального інтелекту та соціального інтелекту. У трактуванні Г. Айзенка соціальний інтелект – це той інтелект, який «виростає» із загального інтелекту, формується в ході соціалізації індивіда. Відтак, обумовлює загальні особливості когнітивної (в тому числі соціальної) діяльності людини, що сформувалися в процесі її соціалізації. Другий напрямок розглядає СІ як самостійний вид інтелекту, що забезпечує адаптацію людини в соціумі і спрямований на розв'язання життєвих задач. Використовуються як поведінкові, так і невербальні компоненти розв'язання соціальних задач. Дослідження Дж. Гілфорда і М. Саллівен, М. Форда, Л. Брауна, Р. Селмана продемонстрували, що рівень СІ відрізняється від академічного, але між ними є потенційний взаємозв'язок. Далі у дослідженнях Дж. Ведека (Wedek, J. 1947), було доведено, що СІ значуще не корелює з розвитком загального інтелекту та просторових уявлень. Окремо слід наголосити, що у дослідженнях Дж. Гілфорда соціальний інтелект значуще не корелював із розвитком загального інтелекту і просторових уявлень, здатністю до візуального розрізнення та оригінальністю мислення. У третьому підході СІ представляється як інтегральна здатність до спілкування, що ґрунтується на особистісних характеристиках та рівні самосвідомості. Акцент робиться саме на комунікативній спрямованості СІ, тобто на вимір особистісних властивостей, котрі корелюють з параметрами соціальної зрілості (Н. Кентор, М. Бобнєва, В. Куніцина).

У проблемі вивчення закономірностей розвитку та формування соціального інтелекту в процесі індивідуального розвитку людини методологічні розбіжності у розумінні природи і структури СІ, набувають вигляду питань:

- 1) Що саме розвивається у дитини в процесі розвитку її соціального інтелекту?
- 2) У якому співвідношенні перебувають загальний та соціальний інтелект в онтогенезі особистості?
- 3) Чи існує взаємовплив соціального інтелекту та мовлення?

Саме тому дослідження онтогенезу соціального інтелекту було розпочато з означення найбільш адекватних методологічних засад та пілотажного емпіричного дослідження.

В результаті аналізу змісту, що його вкладають різні автори у визначення СІ, ми дійшли висновку, що те специфічне, що описує реальність власне СІ (а не соціальна компетентність, соціальна адаптивність, навички соціальної взаємодії тощо), є саме прогнозування – передбачення розвитку сценарію та наслідків соціальних подій. У сучасних дослідженнях, здійснюваних у Росії, зокрема під керівництвом Д. Ушакова та Т. Леонтьєвої, були виявлені кореляції показників соціального інтелекту та особистісних особливостей дітей молодшого шкільного віку. Були зроблені висновки про те, що високий рівень розвитку СІ поєднується з наявністю таких рис характеру, як: впевненість у собі, схильність до самоствердження, прагнення до лідерства, рішучість, невимушеність, збудливість у спілкуванні. Таким чином, було встановлено тенденцію, що підвищення рівня соціального інтелекту сприяє зростанню впевненості, незалежності, рішучості та невимушеності у спілкуванні. Було виявлено також, що доброзичливість, інтелектуальність, врівноваженість, безтурботність, добросердечність та соціальна нормативність прямо й тісно не пов'язані із соціальним інтелектом.

Якщо ж звернутися до визначення інтелекту як пізнавальної здатності до всіх рівнів відображення, передбачення та доцільного перетворення дійсності, яка пронизує всі сфери особистісного життя людини та діяльності суб'єкта пізнання [4, с. 9], то найбільш адекватним видається розгляд СІ саме як пізнавальної здатності до відображення, передбачення та доцільного перетворення обставин, суб'єктів та змісту соціальної взаємодії. Таким чином, ми визначаємо соціальний інтелект як здатність, що виникає на базі комплексу інтелектуальних, особистісних, комунікативних і поведінкових рис, що зумовлюють прогнозування розвитку міжособистісних ситуацій, інтерпретацію інформації і поведінки, готовність до соціальної взаємодії і прийняття рішень. Усі вище проаналізовані феномени (соціальні знання, навички, уміння, компетентність, здібності тощо) у такому разі розглядаються предикторами успішного функціонування СІ. Саме тому вважаємо, що здійснювати дослідження онтогенезу СІ слід, використовуючи психометричний напрямок, у межах визначення критеріїв та показників розвитку СІ у дітей. Когнітивний же напрямок у питанні вивчення онтогенезу СІ видається змістовно більш близьким до дослідження соціальної компетентності. В такому аспекті соціальний інтелект передбачає вільне володіння вербальними та невербальними засобами соціальної поведінки, що висуває на перший план роль мовленнєвого досвіду в розвитку СІ.

З метою перевірки теоретичних міркувань нами було здійснене пілотажне емпіричне дослідження, що мало на меті визначення взаємозв'язків між рівнем розвитку соціального інтелекту та мовленнєвого досвіду дітей молодшого шкільного віку. Вибірку склали діти молодшого шкільного віку ($n=116$) – учні шкіл № 3, 24, 5, 6 м. Тернополя, середній вік – 9 років. Емпіричне дослідження здійснювалося за допомогою субтестів № 3 і № 4 Дж. Гілфорда [2]. Методика Гілфорда містить чотири субтести, котрі діагностують чотири здатності в структурі СІ: пізнання класів, пізнання систем, перетворень і результатів поведінки. Два субтести у своїй факторній структурі мають також два додаткових значення, котрі стосуються здатності розуміти елементи і відношення поведінки. Субтест № 1 – Історії з завершенням – визначення почуттів, емоцій, намірів учасників ситуації, субтест № 2 – Групи експресії – визначення психічних станів за значенням поз, жестів, міміки; субтест № 3 – Вербальна експресія – передбачення адекватної вербальної відповіді у ситуації комунікації; субтест № 4 – Історії з доповненням – передбачення найбільш адекватного сценарію розвитку подій у соціальній ситуації.

У субтесті № 3 дітям необхідно вибрати із запропонованих варіантів комунікації той випадок, у якому дане словосполучення отримає відмінне від початкового значення. Таким чином виявляється здатність розуміти зміст значень вербальних реакцій у різних комунікативних ситуаціях. Люди з високими оцінками за цим субтестом характеризуються високою чутливістю до нюансів міжособистісних взаємин, що допомагає їм швидко і правильно розуміти те, що люди говорять один одному. Саме цей

субтест передбачає наявність певного мовленнєвого досвіду необхідною умовою його виконання.

Субтест № 4 – «Історії з доповненням» – побудований на невербальному матеріалі – вимірює здатність розуміти логіку розвитку ситуацій взаємодії, значення поведінки людей у цих ситуаціях. Люди з високими оцінками за цим субтестом здатні розпізнавати структуру міжособистісних ситуацій у динаміці, аналізувати складні ситуації взаємодії людей. Аналіз результатів субтестів дав змогу поділити респондентів на групи залежно від рівня розвитку означених соціальних здатностей. Кількісні співвідношення показано на рис. 1.

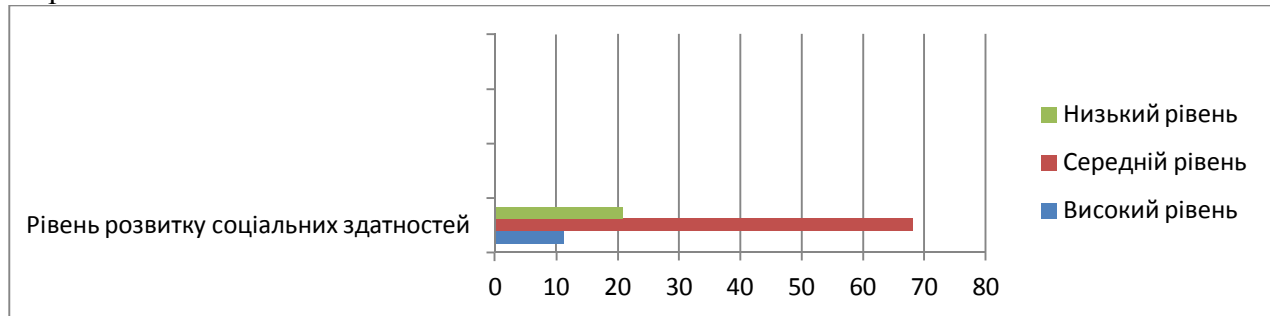

Рис. 1. Співвідношення респондентів за рівнем розвитку соціальних здатностей.

Діагностика рівня розвитку мовленнєвого досвіду здійснювалася за авторською методикою [3]. Мовленнєвий досвід розглядається нами як система у свідомості особистості, спрямована на мовленнєве освоєння світу, котра є процесом і продуктом накопичення, упорядкування та систематизації у мовленнєвій формі результатів такого освоєння [3, с. 143].

Кореляційний аналіз дав змогу стверджувати, що рівень розвитку мовлення дітей молодшого шкільного віку пов'язаний із розвитком соціального інтелекту. Було виявлено статистично значущі позитивні кореляції між показниками структурних елементів внутрішньої будови мовленнєвого досвіду (мовленнєва здатність, мовленнєві здібності, мовленнєва компетенція, мовленнєва діяльність) та оцінками за субтестами «Вербальна експресія» та «Історії з доповненням», що відображено у таблиці 1.

Таблиця 1

Кореляційні зв'язки між показниками загального рівня організації внутрішньої структури мовленнєвого досвіду та рівня розвитку соціального інтелекту

	Передбачення адекватної вербальної відповіді у ситуації комунікації	Передбачення найбільш адекватного розвитку подій у соціальній ситуації
Мовленнєва здатність	0,401**	0,398**
Мовленнєві здібності	0,428***	0,379**
Мовленнєва компетенція	0,521***	0,498***
Мовленнєва діяльність	0,563***	0,531***

- Примітка: * – $p < 0,05$; ** – $p < 0,01$; *** – $p < 0,001$.

Аналіз кореляційних зв'язків між рівнями організації елементів внутрішньої структури мовленнєвого досвіду дітей молодшого шкільного віку демонструє наявність статистично значущих на прийнятому нами рівні $p < 0,01$ та $p < 0,001$ зв'язків між усіма визначеними елементами. Це означає, що між усіма елементами структури існують взаємозв'язки та взаємозалежність: зміни одного елемента спричиняють зміни інших елементів.

Логіка емпіричного дослідження передбачала диференціацію респондентів на групи за рівнем організації: високий, середній та низький рівні мовленнєвого досвіду та

порівняння їх за рівнем розвитку соціальних здатностей. Виявлені значущі кореляції між загальним рівнем організації мовленнєвого досвіду та рівнем розвитку показників соціального інтелекту продемонстровано у таблиці 2.

Таблиця 2

Кореляційні зв'язки між показниками загального рівня розвитку мовленнєвого досвіду та рівня розвитку соціального інтелекту

	Передбачення адекватної вербальної відповіді у ситуації комунікації	Передбачення найбільш адекватного сценарію розвитку подій у соціальній ситуації
Високий рівень організації мовленнєвого досвіду	0,433***	0,401**
Середній рівень організації мовленнєвого досвіду	0,481***	0,434***
Низький рівень організації мовленнєвого досвіду	0,391**	0,355**

- Примітка: * – $p < 0,05$; ** – $p < 0,01$; *** – $p < 0,001$.

Якісний аналіз відповідей дітей дозволив зробити цікаві висновки. Високий рівень організації мовленнєвого досвіду не завжди обумовлює успішність передбачення найбільш адекватного сценарію розвитку подій у соціальній ситуації. Група респондентів із середнім рівнем організації мовленнєвого досвіду виявила вищу кореляцію зі здатністю визначення логіки послідовності подій. Ми пояснюємо це певною імпульсивністю відповідей дітей зі «швидким» мовленням. Низький рівень розвитку мовленнєвого досвіду мало корелює з рівнем прогностичних можливостей дітей молодшого шкільного віку. Це означає, що недостатній розвиток мовлення не перешкоджає розвитку соціального інтелекту, але високий рівень розвитку соціального інтелекту обумовлює високий рівень розвитку мовленнєвого досвіду.

Висновки. Таким чином, наші методологічні пошуки та емпіричне обстеження дали змогу дійти висновку про те, що найбільш адекватним теоретичним підходом до визначення та вимірювання соціального інтелекту, котра підкріплена діагностичною методикою, є теорія Дж. Гілфорда. Тому, здійснюючи подальші дослідження соціального інтелекту у дітей молодшого шкільного віку та підлітків, ми послуговуватимемося саме цією методологічною основою. Соціальний інтелект дітей молодшого шкільного віку виявляє значущі кореляції з рівнем розвитку мовленнєвого досвіду. Інтеріоризація соціальних контекстів здійснюється за допомогою вербальних засобів, що зумовлює провідну роль мовленнєвого досвіду в розвитку соціального інтелекту загалом. Це своєю чергою спрямовує подальші дослідження на пошук закономірностей взаємодії мовленнєвого досвіду та соціального інтелекту дітей молодшого шкільного віку.

1. Івашкевич Е. З. Соціальний інтелект педагога : монографія / Е. З. Івашкевич. – К. : Принт-Хауз, 2017. – 532 с.

2. Михайлова Е. С. Методика исследования социального интеллекта. Адаптация теста Дж. Гилфорда и М. Салливена / Е. С. Михайлова. – СПб. : «ИМАТОН», 2006. – 56 с.

3. Орап М. О. Психологія мовленнєвого досвіду особистості: монографія / М. О. Орап. – Тернопіль : «Підручники і посібники», 2014. – 480 с.

4. Засєкіна Л. В. Структурно-функціональна організація інтелекту: монографія / Л. В. Засєкіна. – Острого : Вид-во «Острозької академії», 2005. – 370 с.

REFERENCES

1. Ivachkevych, E. Z. (2017). *Sotsialnyj Intellect Pedagoga [Social Intelligence of Pedagog]*. Kyjv : Print-House (ukr).

2. Mychajlova, E. S. (2006). *Metodyka Doslidennja Sotsialnogo Intellectu [Method of Research of the Social Intelligence]*. SPb. : «Imaton» (rus).

3. Orap, M. O. (2014). Psychologia Movlennevego Dosvidu Osobustosti [Psychology of the Personality's Speech Experience]. Ternopil : Pidruchnyky and Posibnuky (ukr).

Zasekina, L. V. (2005). Structurno-Funktsionalna Organizatsija Intelektu [Structure – Functional Organization of Intelligence] Ostrog : Publishing "Ostrog Academy" (ukr).

Maryna Orap

METHODOLOGICAL PROBLEMS OF STUDYING THE SOCIAL INTELLIGENCE OF JUNIOR SCHOOL AGE CHILDREN

The article outlines the methodological and practical principles of studying the ontogenesis of social intelligence. The complexity of studying this socio-psychological phenomenon is associated with its attractiveness to many phenomena that describe the conditions for the successful social interaction. The existing theoretical approaches to the definition of the content and structure of social intelligence, to the interrelationship of it with other types of intelligence are analyzed. It is determined that research of social intelligence of junior pupils should be carried out on the basis of the understanding of this kind of intelligencer as an ability that based on a complex of intellectual, personal, communicative and behavioral features. This complex predetermines the forecasting of the development of interpersonal situations, the interpretation of information and behavior, readiness for social interaction and decision-making. The research of the prognostic possibilities of primary school children demonstrated the positive correlation between the level of development of the ability to predict the most adequate scenario of the development of events in the social situation and the level of development of speech experience. The closest relationship is found between the level of development of the ability to provide an adequate verbal response in the context of communication and the level of development of speech competence and speech activity of children of junior school age. Thus, was done a conclusion about the existence of a relationship between speech experience and prognostic possibilities in the social intellect of a child of junior school age.

Keywords: intelligence, social intelligence, speech, speech experience, prognostic ability, children of junior school age.

УДК 159.923.32

doi: 10.15330/ps.8.1.126-136

Наталія Савелюк

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка
nsavelyuk@ukr.net

ПСИХОЛОГІЯ РОЗУМІННЯ КАНОНІЧНОЇ МОЛИТВИ: ДИСКУРСИВНА ПАРАДИГМА ДОСЛІДЖЕННЯ І СПРОБА ЕМПІРИЧНОГО АНАЛІЗУ

У статті релігійний дискурс, базовим жанром якого виступає молитва, теоретично обґрунтовується як активна рецепція, трансляція та/або творення (співтворення) релігійних текстів у певних їх контекстах (більш розлогих соціальних і вужчих особистісних), що пов'язано з конструюванням певних дискурсивних моделей реальності у діалогічному процесі взаємодії суб'єктів (людини та Бога), а його розуміння – як відтворення та творення системи смислів у відповідному процесі. Теоретично обґрунтовується, що базовим контекстом такого розуміння виступає релігійна активність людини, а його основними рівнями – субперсональний (символьно-архетипний), власне персональний (смысловий) та трансперсональний (значеннєвий).

За результатами авторського емпіричного дослідження констатується: 1) незалежно від рівня релігійної активності досліджених українців, універсальним і найбільш значущим при осмисленні молитви виступає символ руки як наочний образ трансляції фізичної та духовної енергії від одного суб'єкта молитви до іншого; 2) водночас на персональному рівні розуміння молитви зростання релігійної активності супроводжується смисловою трансформацією від її спочатку домінантної «раціональної близькості» до, в першу чергу, «хорошої сили, комфортності, впорядкованості» (її тільки в останню чергу – «раціональності»), а також від нестабільної молитовної «екзальтованості» до приємної «просвітленості»; 3) на трансперсональному рівні розуміння молитви «Отче наш» спостерігаються його істотні відмінності від канонічного прототипу, які, хоча і змінюються на тлі зростання релігійної активності респондентів, а проте в окремих своїх аспектах так і залишаються суттєвими – зокрема, якщо «Отче наш» формує дискурсивну модель реальності «Ми, люди – Ти, Бог», то у своїх інтерпретаціях людина децю модифікує перший полюс моделі еґоцентризмом («Я/моє»), а також додає у цей дискурсивний простір первинно «непрохану» тут постать екстернального агента («Він/вони»).

Ключові слова: дискурсивний підхід, релігійний дискурс, релігійна активність, молитва, розуміння, смисл.